

received: 2011-12-19
review article

UDK 323.15(=163.6):930"19"

PRIMERJALNI POGLED NA SLOVENSKI MANJŠINSKI STVARNOSTI V AVSTRIJI IN ITALIJI TER NA HISTORIOGRAFSKO OBRAVNAVO OBDOBJA OD KONCA PRVE SVETOVNE VOJNE DO SEDEMDESETIH LET 20. STOLETJA V SLOVENSKI HISTORIOGRAFIJI

Matjaž KLEMENČIČ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška 160, 2000 Maribor, Slovenija

e-mail: matjaz.klemencic@siol.net

IZVLEČEK

Avtor članka primerja položaj slovenske manjšine v Italiji in Avstriji od konca prve svetovne vojne do 70. let 20. st. Obe državi sta kljub podpisanim mednarodnim sporazumom, ki naj bi zagotavljali pravice in ščitili slovensko manjšino, zapostavljali in onemogočali njen razvoj. Neizvajanje manjšinske zaščitne zakonodaje s ciljem asimilacije slovenske in drugih manjšin je od konca prve svetovne vojne dalje nudilo širok izbor tem vsem strokovnjakom, ki so se ukvarjali z manjšinsko problematiko. Avtor članka oriše, kako se je na kršenje pravic slovenski manjšini v Italiji in Avstriji v obdobju od konca prve svetovne vojne do 70. let 20. st. odzivala slovenska historiografija.

Ključne besede: Italija, Avstrija, slovenska manjšina, zaščita manjšin, asimilacija, historiografija

UNO SGUARDO COMPARATO SULLE REALTÀ MINORITARIE SLOVENE IN AUSTRIA E IN ITALIA E SUL DIBATTITO STORIOGRAFICO DEL PERIODO TRA LA FINE DELLA PRIMA GUERRA MONDIALE E GLI ANNI SETTANTA DEL XX SECOLO NELLA STORIOGRAFIA SLOVENA

SINTESI

L'autore mette a confronto la situazione della minoranza slovena in Italia e in Austria dalla fine della prima guerra mondiale agli anni 70 del XX secolo. Nonostante la sottoscrizione di trattati internazionali che avrebbero dovuto garantire e tutelare i diritti della minoranza slovena, essa fu trascurata da entrambi i paesi e il suo sviluppo fu inibito. La mancata attuazione della normativa sulla tutela delle minoranze con l'obiettivo di assimilazione della minoranza slovena e di altre identità minoritarie, a partire dalla fine della prima guerra mondiale ha offerto un'ampia gamma di argomenti ad esperti di questioni relative alle minoranze. L'autore descrive la risposta della storiografia slovena alle violazioni dei diritti della minoranza slovena in Italia e in Austria nel periodo compreso tra la fine della prima guerra mondiale e gli anni 70 del XX secolo.

Parole chiave: Italia, Austria, minoranza slovena, tutela delle minoranze, assimilazione, storiografia

UVOD

Slovenska manjšina v Avstriji in v Italiji sodi danes med tiste evropske avtohtone manjšine, katere manjšinske pravice so zagotovljene na podlagi mednarodnih pogodb (Jeri, 1961; Klemenčič, Klemenčič, 2010; Kacin Wohinz, Pirjevec, 2000). Ker se tako Italija kot Avstrija nista držali podpisanih sporazumov, se je slovenska manjšina tudi po drugi svetovni vojni spopadala s podobnimi problemi nerazumevanja svojih potreb s strani obeh držav kot v obdobju pred drugo svetovno vojno. Neizvajanje manjšinske zakonodaje in zapostavljanje ali celo onemogočanje razvoja manjšin je od konca prve svetovne vojne dalje nudilo širok izbor tem vsem strokovnjakom, ki so se ukvarjali s problematiko manjšin.

Zanimivo je, da so se vse do uveljavitve zgodovinarjev Frana Zwittra in Boga Grafenauerja s proučevanjem problematike slovenske avtohtone manjšine v sosednjih državah in z vprašanji slovenskega izseljenstva ukvarjali večinoma le pravniki, politiki, publicisti in teologi. Že konec 30. let 20. st. je manjšinska problematika postala ena pglavitnih tem slovenskega zgodovinopisja in je kot takšna ostala vse do osamosvojitve Slovenije leta 1991. Nato pa sta se slovensko zgodovinopisje in slovenska znanost nasploh z omejeno tematiko ukvarjala v precej manjši meri in to kljub ustavno zapisanim obveznostim Republike Slovenije (Ur. l. RS, 1991, 1373).

PRIZADEVANJA ZA PRAVIČNE MEJE, 1918–1920

Po koncu prve svetovne vojne so predstavniki 32 držav nameravali na mirovni konferenci rešiti mnoga nasprotja, zaradi katerih se je vojna začela. Ko so se januarja 1919 zbrali na mirovni konferenci v Parizu, je bilo jasno, da bo enega glavnih problemov predstavljalo določanje novih državnih meja, saj je bilo treba poiskati kompromis med interesi velesil (Francijo, Italijo, Rusijo in Veliko Britanijo) in že sklenjenimi medvojnimi dogovori (npr. Londonski sporazum iz leta 1915) na eni strani ter deklariranim narodnostnim principom in zahtevami posameznih novo nastajajočih držav ter nekaterih zmagovalk v vojni, zlasti Italije, na drugi strani. Težavo pri določanju meja je povzročalo tudi dejstvo, da so se zlasti v srednji, vzhodni in jugovzhodni Evropi že na kratkih razdaljah enonacionalna območja prepletala z narodno mešanimi območji poselitve dveh ali več narodov. To je bilo obdobje, ko so predstavniki držav in narodov, ki so si prizadevali za ustanovitev svojih nacionalnih držav, pripravili številne ekspertize, s katerimi so dokumentirali svoje ozemeljske zahteve ter dokazovali upravičenost svojih zahtev po "pravičnih" mejah.

Pomembnosti nove poveljne ureditve Evrope in posredno s tem usode slovenskega etničnega ozemlja so se zavedali tudi slovenski politiki. Ko so že pred propadom Avstro-Ogrske oziroma sredi avgusta 1918 v Ljubljani ustanovili Narodni svet, je postal referent za narodne meje Janko Mačkovšek. Čeprav je bil po poklicu gradbeni inženir, je kot zagret narodno-obrambni delavec do tedaj že več kot desetletje razvijal zamisel o sistematičnem proučevanju narodnostne problematike ter o različnih slovenskih narodnoobrambnih ukrepih (Stergar, 1995, 12). Že pred prvo svetovno vojno je objavil

razpravo "Statistika Slovencev" (Mačkovšek, 1911), leta 1919 pa kot ekspert sodeloval na mirovnih pogajanjih v Parizu.

Po razpadu Avstro-Ogrske je bil novembra 1918 pri Narodnem svetu v Ljubljani oblikovan odbor, ki se je ukvarjal z zbiranjem materialov za mirovno konferenco. V njem so sodelovali predstavniki vseh tedanjih političnih strank (Grafenauer, 2009, 31). Z vprašanjem, katera ozemlja naj bi bila vključena v Slovenijo, so se ukvarjali številni slovenski izobraženci različnih poklicev. Med tistimi, ki so se ukvarjali z vprašanjem pripadnosti Primorske Sloveniji, je treba omeniti pravnika Ivana Marijo Čoka (1919) in pravnika ter politika Josipa Vilfana. Slednji se je leta 1918 vključil v polemiko o vprašanju pripadnosti Trsta. Po njegovem mnenju bi moral Trst postati jugoslovanski, vprašanje italijanske manjšine pa naj bi rešili s posebnim sporazumom (Pelikan, 2005, 11–18).

Z vprašanjem s Slovenci poseljenih območij na južnem Koroškem se je ukvarjal politik in publicist Valentin Rožič v publikacijah Slovenski Korotan (dr. Moravski, 1919), ki obsega precej statističnih podatkov, ter Jugoslavija in njene meje. Del I: Koroška (Carantanus, 1919). Za slovenske dele mejnega območja z Italijo, Avstrijo in Madžarsko so več razprav pripravili tudi slovenski člani delegacije Kraljevine SHS na mirovni konferenci v Parizu (La question du Prekmurje, 1919; Kovačič, 1919). Kljub tem utemeljitvam se večina ozemeljskih zahtev slovenske politike po prvi svetovni vojni ni iztekla v slovensko korist. Slovensko etnično ozemlje je bilo razdeljeno med štiri države: Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (dalje Kraljevina SHS; po letu 1929 Kraljevina Jugoslavija), Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Zunaj meja tedanje Kraljevine SHS je ostala približno tretjina slovenskega etničnega ozemlja in tretjina Slovencev, ki so tedaj živeli na slovenskem etničnem ozemlju.

ZNANSTVENA DELA O SLOVENSKI MANJŠINI V AVSTRIJI IN ITALIJI V OBDOBJU MED OBEMA SVETOVNIMA VOJNAMA, 1921–1941

Čeprav sta vladi Italije in Avstrije manjšinam obljubljali ustrezno manjšinsko zaščito na svojem državnem ozemlju, se je položaj slovenske pa tudi drugih manjšin v obeh državah začel hitro slabšati. Obe državi sta zatirali izražanje slovenstva, omejevali jezikovne pravice, preprečevali obnovo slovenskih političnih in gospodarskih društev, ovirali kulturne ter politične prireditve, omejevali stike s Slovenci v jugoslovanski državi, izganjali izobražence preko meje itd. Italijanska policija je v ta namen celo izrabljala fizično nasilje fašistov nad člani slovenskih organizacij in požige sedežev slovenskih organizacij (Klemenčič, Klemenčič, 2010, 39–52; Ferenc et al., 1974).

Neustrezna manjšinska zaščita je pogosto sprožala konflikte med manjšinami in večinskim prebivalstvom, ki so občasno privedli tudi do zaostritve v meddržavnih odnosih. Čeprav je problematika narodnih manjšin v Evropi takrat že pridobivala na pomenu, o čemer priča obstoj Kongresa evropskih narodnosti pri Društvu narodov, dejansko ni bilo mogoče zagotavljati njihove mednarodne zaščite. Države so se na tem področju obnašale v glavnem samovoljno, vse pa so obstoj narodnih manjšin razumele kot moteč dejavnik, ki ga je treba čim prej na kakršen koli način odpraviti. S tem ciljem sta tako Italija kot Avstrija načrtno zapostavljali gospodarski razvoj z manjšinami poseljenih območij in

poskušali manjšine čim prej asimilirati. Manjšinsko prebivalstvo se je zato začelo v vse večjem številu izseljevati iz območij avtohtone poselitve. Slovenci v Italiji in Avstriji so se morali spopadati tudi s totalitarnimi režimi, v Italiji že od začetka dvajsetih let 20. st., ko so oblast prevzeli fašisti, v Avstriji pa od anšlusa leta 1938 naprej.

Za obdobje med obema vojnama se bili značilni začetki organiziranega raziskovanja manjšinske problematike Slovencev v sosednjih državah. Prva se je s temi vprašanji začela ukvarjati ljubljanska podružnica Jugoslovanske matice, narodne obrambne organizacije. Njen cilj je bil zbuditi zanimanje za manjšine jugoslovanskih narodov v sosednjih državah, zbirati sredstva za pomoč pri njihovem kulturnem in gospodarskem življenju ter vzdrževati stike z zamejci. Podružnica je zbiralala informacije in dokumentacijsko gradivo o preganjanju Slovencev v Italiji in Avstriji, ki so ga hranili v Obrabnem (manjšinskem) muzeju, in z različnimi publikacijami obveščala domačo ter tujo javnost o kršitvah manjšinskih pravic (Rožič, 1925a; 1925b). Zaradi suma, da podpira oboroženo protifašistično in narodnoobrambno dejavnost Slovencev v Italiji, so jugoslovanske oblasti leta 1930 ljubljansko podružnico razpusile. Njen strokovno-dokumentacijski fond je prevzel Manjšinski inštitut, ki ga je matica ustanovila skupaj z Družbo sv. Cirila in Metoda, Gosposvetskim zvonom, Jadransko stražo in Slovensko stražo (Stergar, 1995, 12–13; Grafenauer, D., 2009, 28–30; Rožič, 1925a, 58).

Manjšinski inštitut je bil ustanovljen 1. februarja 1925. Bil je ena prvih raziskovalnih ustanov v svetu, ki se je sistematično in z znanstvenega vidika ukvarjala s proučevanjem položaja Slovencev v zamejstvu, položajem nemške in madžarske manjšine v Sloveniji ter manjšinskih problemov na splošno. Čeprav zaposleni na inštitutu niso bili profesionalni raziskovalci, so izdali več publikacij, ki obravnavajo našete teme (Stergar, 1995, 13). Tako je že pred poletjem 1925 izšla publikacija, v kateri je bila orisana primerjava položaja Slovencev v Avstriji in Nemcev v Kraljevini SHS. Izšla je v štirih jezikih, njen avtor pa je bil pravnik dr. Stanko Erhatic, podpisan z vzdevkom Carinthiacus (1925a; 1925b; 1925c; 1925d). Publikacija je izšla v času, ko so avstrijske oblasti skušale urediti položaj slovenske manjšine na južnem Koroškem s tako imenovano kulturno avtonomijo na podlagi recipročnosti s položajem nemške manjšine v Kraljevini SHS (Zorn, 1974a, 347–366).

V drugi polovici 20. let 20. st. je Manjšinski inštitut izdal publikaciji v angleškem in francoskem jeziku o položaju slovenske manjšine v Italiji, za kateri je gradivo zbral tržaški učitelj Lavo Čermelj (Čermelj, 1927a; 1927b). Ko se je Čermelj leta 1929 izselil iz Trsta v Ljubljano, je publicistična dejavnost Manjšinskega inštituta precej oživela. Čermelj je v pisal predvsem o asimilaciji slovenske (in hrvaške) manjšine v Julijski krajini in o njihovem slabem gospodarskem položaju, zaradi česar se je vedno več Slovencev odločalo za izselitev. Samo iz slovenskega etničnega ozemlja, ki je med obema svetovnima vojnama pripadlo Italiji, se je v 25 letih italijanske oblasti izselilo okrog 50.000–60.000 Slovencev. Italijanske oblasti so izseljevanje Slovencev podpirale, obenem pa vzpodbujale priseljevanje Italijanov, saj so želeli čim prej spremeniti etnično sestavo prebivalstva ob jugoslovanski meji. Nasilje italijanskih fašistov je vzpodbudilo tudi bolj radikalne oblike obrambe slovenske narodne identitete. Mlajša generacija je leta 1928 ustanovila tajno organizacijo TIGR, ki je na nasilje fašistov odgovarjala z nasiljem in tako domačo

kot svetovno javnost opozarjala na brezupni položaj manjšine (Čermelj, 1931a; 1931b; 1931c; 1936; 1938a; 1938b; Pavlovič, 1935).

Manjšinski inštitut je publikacije o nezavidljivem položaju slovenskih manjšin v Italiji in Avstriji, ki jih je izdajal v tujih jezikih, pošiljal uredništvom in časopisnim agencijam ter nekaterim znanstvenim ustanovam v tujini. Poleg tega je izdajal tedenski glasilo Manjšinski Presburo in Bulletin des Minorités yougoslaves, s katerima je obveščal o stanju jugoslovanskih manjšin v sosednjih državah (Stergar, 1995, 14).

Iz obdobja pred drugo svetovno vojno je treba omeniti še nekaj publikacij, ki so obravnavale težak položaj slovenskih manjšin. Med te sodi publikacija zgodovinarja Frana Zwittera, Koroško vprašanje, v kateri so s stališča zgodovinarja obravnavani vzroki za takšen tedanji položaj koroških Slovencev (Zwitter, 1937). Omembe vredni so še zbornik referatov mladinskega narodno-obrambnega tečaja Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani (DCM, 1936) ter publikaciji, ki sta izšli v samozaložbi šolnika, zgodovinarja in etnologa Emilijana Lileka, v katerih opisuje preganjanje Slovencev v Italiji in Avstriji (Lilek, 1935a; 1935b).

PRIZADEVANJA ZA ZDRUŽITEV "RAZDELJENE SLOVENIJE" MED DRUGO SVETOVNO VOJNO, 1941–1945

Med drugo svetovno vojno je Manjšinski inštitut prenehal delovati, s problematiko slovenskega narodnega vprašanja pa so se ukvarjali znotraj struktur osvobodilnega gibanja. Tako je že v prvih mesecih okupacije Osvobodilna fronta (dalje OF) v svojih razglasih postavila za svoj cilj odpora proti okupaciji osvoboditev in združitev razkosanega slovenskega naroda oziroma uresničitev stoletje starega programa Zedinjene Slovenije. Že oktobra 1941 je Izvršni odbor OF ustanovil komisijo za proučevanje prihodnjih meja Slovenije, ki jo je najprej vodil geograf Anton Melik, nato pa zgodovinar Fran Zwitter. Člani komisije so bili še pisatelj in politik Lovro Kuhar – Prežihov Voranc, pisatelj in politik Edvard Kocbek, geograf Svetozar Ilešič, zgodovinar Bogo Grafenauer, zgodovinar in duhovnik Maks Miklavčič ter geograf in politik Črtomir Nagode. Komisija je sprejela stališče, da naj bi prihodnje meje Slovenije zajemale celotno slovensko etnično ozemlje, vključno z območji, ki so bila potujčena od sredine 19. st. naprej (Stergar, 1995, 19). Rezultat dela te komisije je bila brošura O slovenskih mejah (Vilhar, 1943), ki je v slovensko etnično ozemlje uvrstila tudi maloštevilne tujerodne otoke nekaterih mest na zahodu in severu z razlago, da sta za pripadnost mesta ključna okolica in zaledje. Posebej naj bi to veljalo za Trst, Celovec in Gosposvetsko polje. Komisija je prenehala delovati februarja 1942 po aretacijah nekaterih njenih članov (Zwitter, 1977).

Po kapitulaciji Italije jeseni 1943 se je v pričakovanju osvoboditve leta 1944 razvil v okviru OF poleg vojaškega in političnega še sektor za realizacijo programa Zedinjene Slovenije. Zadolžen je bil za sistematično pripravo diplomatske akcije po koncu druge svetovne vojne v zvezi s prizadevanji za "pravične" slovenske meje. Z odlokom Izvršnega odbora OF z dne 12. januarja 1944 je bil ustanovljen Znanstveni inštitut pri Izvršnem odboru OF (februarja 1944 preimenovan v Znanstveni inštitut pri predsedstvu SNOS). Kot edina tovrstna ustanova v okupirani Evropi je nadaljeval delo Manjšinskega instituta (Pleterski, 1966, 179; Stergar, 1995, 20). Za direktorja te organizacije je bil postavljen

Fran Zwitter, za njegovega namestnika pa Boris Ziherl. Lojze Ude je postal prvi tajnik (Škerl, 2006, 34–35).

Med osnovnimi nalogami inštituta je bila priprava gradiva in slovenskih stališč glede prihodnjih državnih meja na slovenskem etničnem ozemlju. Že kmalu je bilo pripravljanih več referatov in elaboratov o mejni problematiki, kjer so člani inštituta zastopali načelo, "da moramo v vsakem primeru zastopati minimalni program na etnični osnovi z minimalnimi korekturami" (Zwitter, 1977, 265–266).

Opozoriti je treba tudi na dejstvo, da so se z vprašanjem meja povojne Jugoslavije ukvarjali tudi slovenski ministri v jugoslovanski begunski vladi (Novak, 1970).

PRIZADEVANJA ZA "PRAVIČNO" REŠITEV MEJNIH VPRAŠANJ IN POLOŽAJA SLOVENCEV, KI BI OSTALI V ITALIJI TER AVSTRIJI, 1945–1955

Po osvoboditvi se je dejavnost Znanstvenega inštituta s pritegnitvijo novih strokovnjakov razširila še v zbiranje dokumentarnega gradiva za zgodovino NOB, ustanovljen pa je bil tudi Oddelek za mejna vprašanja, ki je začel sistematično zbirati in urejati gradivo za mirovno konferenco (Zwitter, 1977, 272–273; Stergar, 1995, 22–24). Na podlagi zbranega gradiva in med vojno pripravljenih elaboratov so bile kmalu po vojni objavljene številne publikacije, v katerih so bile za potrebe mirovne konference znanstveno utemeljene zahteve po novih, pravičnejših slovenskih mejah. Največ se jih je ukvarjalo s Tržaškim vprašanjem (Avšič, 1946a; 1946b; 1946c; Čermelj, 1945a; 1945b; Grafenauer, 1946a; 1946b; 1946c; 1946d; 1946e; Gustinčič, 1945; 1946; Ilešič, 1946a; 1946b; 1946c; Kos, 1946a; 1946b; 1946c; Melik, 1946a; 1946b; 1946c; 1946d; Škerl, 1945a; 1945b; 1945c; Vivante, 1945a; 1945b; 1945c; Rejec, 1953a; 1953b; 1953c). Več publikacij se je ukvarjalo tudi z upravičenostjo ozemeljskih zahtev jugoslovanske vlade na območju avtohtone poselitve Slovencev na južnem Koroškem (Grafenauer B., 1945; 1946f; 1946g; 1946h; 1946i; 1946j; 1947a; 1947b; Sienčnik, Grafenauer, 1945). Ob tem je treba opozoriti še na objave nekaterih članov Inštituta, ki so po vojni dlje ali manj časa po službeni dolžnosti delovali v Beogradu (Čermelj, 1946b; 1946c; 1946d; 1946e; 1946f; 1946g; 1953a; 1953b; Čermelj et al., 1954; Zwitter, 1945; 1946; 1947; 1948).

Iz tega obdobja sta omembe vredni zlasti monografiji *Oko Trsta* (Novak, Zwitter, 1945) in *Koroški zbornik* (Grafenauer et al., 1946). V obeh so na podlagi znanstvenih metod poskušali dokazati, da je bila razmejitev med nekdanjo jugoslovansko državo na eni ter Avstrijo in Italijo na drugi strani "nepravična" in skušali utemeljiti upravičenost zahtev po spremembi teh meja v korist Jugoslavije oziroma Slovenije.

Večina raziskovalcev je tedaj delovala v okviru Inštituta za narodnostna vprašanja pri Univerzi v Ljubljani, ki ga je vlada LRS ustanovila 7. februarja 1948, ko je razformirala Znanstveni inštitut pri Predsedstvu SNOS (Zorn, 1974b, 126). Raziskovalci so skupaj s politiki poskušali dokazati upravičenost mejnih zahtev, ki so bile deloma utemeljene na mejah iz srede 19. st., katere bi bilo mogoče označiti za pretirane. Ko pa se razmejitev na Koroškem, Štajerskem, deloma pa tudi na Primorskem ni iztekla po željah Slovencev, bi naj ti znanstveniki spremenili svoja stališča, ki so jih morali spreminjati že med samimi pogajanjmi. Ker pa stališč niso spreminjali "dovolj hitro", so bili izpostavljeni političnim pritiskom (Grafenauer, 2009, 46, 289).

RAZISKOVANJE POLOŽAJA SLOVENSKIH MANJŠIN V ITALIJI IN AVSTRIJI, 1955–1979

Po dokončni razmejitvi z Italijo in Avstrijo, ko je Jugoslaviji oziroma Sloveniji pripadel precejšen del Primorske, ne pa tudi Trst, Gorica in slovensko etnično ozemlje na južnem Koroškem ter obmejnem območju avstrijske Štajerske, se je proučevanje manjšinskih vprašanj zelo razširilo. Za te raziskave je bila tedaj zelo zainteresirana matična država Jugoslavija (Slovenija), ko je z najrazličnejšimi diplomatskimi notami in v komunikacijah z Avstrijo oziroma Italijo zahtevala izpolnjevanje zaščitnih določb. Znanstvenikom je bilo tako do konca sedemdesetih let 20. st. omogočeno svobodno, čeprav usmerjeno delovanje na področju raziskovanja manjšinskih vprašanj, zagotovljeno pa je bilo tudi finansiranje. Žal vse do danes ni povsem raziskana diplomatska dejavnost Jugoslavije v zvezi z manjšinskimi vprašanji, čeprav je zlasti v obdobju po osamosvojitvi Slovenije bila precejšnja pozornost namenjena raziskavam reševanja mejnih vprašanj.

Znanstveniki so v tem obdobju delovali zlasti v okviru projektov na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, Inštitutu za narodnostna vprašanja, Inštitutu za geografijo Univerze v Ljubljani in Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja (danes Inštitutu za novejšo zgodovino). Raziskovalci z Univerze pa so tudi sodelovali z omenjenimi inštituti. Rezultat so številne znanstvene monografije in zborniki, deloma pa so bili rezultati glede na spremenjeno politiko jugoslovanske države do sosednjih držav po letu 1979 objavljeni tudi kasneje.

Tako obstaja v Sloveniji precej literature, ki se ukvarja s problemi in položajem koroških Slovencev v obdobju od konca druge svetovne vojne do leta 1976 (do popisa posebne vrste). V slovenskem jeziku je izšlo več monografskih prikazov o položaju koroških Slovencev, med katerimi sta omembe vredni zlasti deli Dušana Nečaka. Prvo obravnava volitve na Koroškem v obdobju 1945–1973 (Nečak, 1982), drugo pa politično zgodovino koroških Slovencev v drugi avstrijski republiki (Nečak, 1985). Obe sta sicer izšli po letu 1979, vendar pa sta rezultat avtorjevih raziskav iz predhodnega obdobja.

Omembe vredni so tudi izbrani prispevki Janka Pleterskega, ki so v knjižni obliki izšli šele leta 2000. Večinoma se nanašajo na obdobje pred letom 1976, ko si je druga avstrijska republika prizadevala slovenski manjšini "odreči položaj njenega zgodovinskega in konstitutivnega elementa" (Pleterski, 2000). Pleterski je objavil znanstveno monografijo o koroških Slovencih v drugi polovici 19. st. (Pleterski, 1965), souredil in prispeval članek v zborniku ob 50-letnici koroškega plebiscita (Pleterski et al., 1970) ter objavil več deset člankov, zlasti o položaju koroških Slovencev po drugi svetovni vojni. Med pomembnejša dela, ki se ukvarjajo s položajem slovenske manjšine na Koroškem, sodi tudi disertacija pokojnega slovenskega zgodovinarja Toneta Zorna, ki pa žal ni izšla v knjižni obliki (Zorn, 1968) in številni prispevki v slovenskih historiografskih revijah.

Lojze Ude je kot znanstveni sodelavec na Inštitutu za narodnostna vprašanja in kasneje kot sodelavec v NUK-u napisal precej ekspertiz, v katerih je obravnaval tedanje sodobne probleme koroških Slovencev, napisal pa je tudi monografijo o zgodovini šolstva na Koroškem (Ude, 1965). Državna založba Slovenije pa je objavila zbornik njegovih razprav o koroškem vprašanju (Ude, 1976).

Vladimir Klemenčič je kot direktor Inštituta za geografijo na Univerzi v Ljubljani vodil več raziskovalnih projektov in prispeval precej ekspertiz in raziskovalnih poročil (Klemenčič V., 1978a; 1978b; 1979) ter številne znanstvene razprave, v katerih je obravnaval zlasti problematiko ljudskih štetij ter gospodarski položaj koroških Slovencev. Objavil je tudi zemljevid-imenik slovenskih in nemških krajevnih imen na južnem Koroškem (Klemenčič V., 1972). Celovita znanstvena objava rezultatov raziskave o popisu posebne vrste leta 1976, ki je bila v sodelovanju z menoj opravljena v letih 1976–1979, pa je morala iz političnih razlogov počakati na objavo v seriji knjig o koroških Slovencih po drugi svetovni vojni (Klemenčič, Klemenčič, 2006; 2008; 2010). Objavo znanstvene monografije o popisu posebne vrste leta 1976 je Mohorjeva založba iz Celovca Vladimirju Klemenčiču ponujala že leta 1980, vendar pa ob spremenjeni politiki tedanje jugoslovanske vlade po sestanku v Karadjordjevu konec leta 1978 takrat tovrstna objava ni bila mogoča.

O Slovencih v Italiji so pisali zlasti sodelavci Inštituta za narodnostna vprašanja in Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (danes Inštitut za novejšo zgodovino). Med njimi je treba omeniti Lavo Čermelja, Janka Jerija ter Milico Kacin Wohinz. Lavo Čermelj je v svojih monografijah obravnaval splošne preglede položaja Slovencev (in Hrvatov) na Primorskem in posamezne probleme njihovega položaja med obema vojnama, deloma pa tudi po drugi svetovni vojni (Čermelj, 1958; 1962; 1965; 1969; 1972; 1974; Kos et al., 1974a; 1974b).

Janko Jeri je že leta 1961 objavil knjigo o zgodovini diplomatskega boja za državno pripadnost Trsta (Jeri, 1961).

Milica Kacin Wohinz je objavila kar nekaj znanstvenih monografij, v katerih se je ukvarjala s položajem Slovencev v Italiji med obema vojnama (Kacin Wohinz, 1972; Ferenc et al., 1974; Kacin Wohinz, 1977).

Posamezni raziskovalci manjšinskih vprašanj se v tem času pojavijo tudi na avstrijskih in italijanskih univerzah. Večinoma je šlo za pripadnike slovenskih manjšin. Andrej Moritsch je kot koroški Slovenec na Dunaju ubranil doktorsko disertacijo o tržaškem zaledju, ki jo je kasneje objavil v monografski obliki (Moritsch, 1969). Prof. Moritsch se je kasneje kot docent na Dunaju ob svojem zanimanju za rusko zgodovino posvečal tudi koroškemu vprašanju, nato pa je v 90. letih 20. st., potem ko je postal redni profesor na celovski univerzi, izdal več monografij in zbornikov o koroškem vprašanju (Moritsch, 1969; 1997; 2000). Avgustin Malle je kot direktor Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu objavil svojo na Dunaju ubranjeno disertacijo o slovenskem tisku na Koroškem v drugi polovici 19. st. ter knjigo o sodobnih problemih koroških Slovencev (Malle, 1975; Malle, 1979). Tudi Malle je kasneje objavil večje število znanstvenih prispevkov, v katerih se je ukvarjal s tematiko koroških Slovencev.

Kot rezultat stikov s slovenskimi zgodovinarji v 70. letih 20. st. sta Hanns Haas in Karl Stuhlpfarrer objavila znanstveno monografijo o koroških Slovencih, ki je prva izpod peresa avstrijskih zgodovinarjev objektivno obravnavala to problematiko (Haas, Stuhlpfarrer, 1977). Thomas Barker pa je v tem času objavil knjigo o koroških Slovencih tudi v ZDA (Barker, 1960). Med Slovenci v Italiji je v tem obdobju treba omeniti zlasti Karla Šiškoviča in Darka Bratino.

V tem obdobju sta v slovenskem zamejstvu ob podpori slovenske in avstrijske oziroma italijanske države delovala tudi Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu in Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu.

S stališča zgodovinske stroke je pomembna tudi monografija ameriškega zgodovinarja slovenskega rodu Bogdana C. Novaka, v kateri je obravnaval politiko ZDA do Slovencev v Trstu (Novak, 1975).

Konec 70. let 20. st. je prišlo v jugoslovanski politiki do sosednjih držav do sprememb, potem ko so se kljub občasno napetim odnosom med Jugoslavijo na eni ter Avstrijo in Italijo na drugi strani, do katerih je prihajalo zaradi nerešenega vprašanja zaščite manjšin, začeli odnosi med državami postopoma izboljševati. Spoznanje, da bi nove politične napetosti lahko ogrozile stabilnost v blokovsko razdeljeni Srednji Evropi, je politične predstavnike Jugoslavije, Italije in Avstrije vzpodbudilo k iskanju novih oblik političnega dialoga, zlasti na področju manjšinske zaščite. V tem kontekstu je treba obravnavati tudi sklepe skupne seje predsedstva CK ZKJ in predsedstva SFRJ pod vodstvom Josipa Broza - Tita v Karadjordjevu 19. septembra 1978, s katerimi so najvišji politični predstavniki poudarili trajen interes za vsestranski razvoj dobrososedskega sodelovanja (Borba, 20. 9. 1978; Zajednička sjednica Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CK SFRJ: Odnosi Jugoslavije i Kine doprinose jačanju mira, 1). V zvezi s tem se je Jugoslavija odpovedala obremenjevanju odnosov s sosednjimi državami z odločnim zagovarjanjem mednarodnopravno zagotovljenih pravic (Stergar, 1998; Malle, Stergar, 1991, 302). Tako se manjšinskega vprašanja v jugoslovansko-avstrijskih ter jugoslovansko-italijanskih odnosih ni več postavljalo ultimativno, temveč je bilo enakomerno vključeno v vse oblike sodelovanja (Jesih, 2004). Kot je bilo kasneje mogoče razbrati iz izjav nekatere visokih jugoslovanskih politikov, so se ti zavzemali, da bi poselitvena območja manjšin postala območja zgledega sodelovanja med narodi in državami, ki bi v evropske odnose vnesla pozitivne elemente premostitve blokovske delitve in konfrontacij, manjšine pa naj bi predstavljale "most" za še boljše odnose, razumevanje in prijateljstvo med sosedi (Delo, 2. 11. 1979; Josip Vrhovec, zvezni sekretar za zunanje zadeve SFRJ, poročal na seji zbora skupščine SFRJ o zunanjepolitični dejavnosti Jugoslavije, 5).

ZAKLJUČEK

Po sestanku v Karadjordjevu je breme politične, moralne in finančne podpore slovenski manjšini v Italiji in Avstriji ostalo skoraj izključno na Sloveniji, čeprav je Slovenija to vlogo vse bolj prevzemala že od sredine 70. let 20. st., ko so se z reformo jugoslovanskega ustavnega sistema iz leta 1974 povečale pristojnosti tedanjih jugoslovanskih republik in pokrajin. Tako je bilo tudi v 317. členu ustave SR Slovenije iz leta 1974 zapisano, da je razvijanje političnih, ekonomskih, kulturnih in drugih odnosov z drugimi državami in mednarodnimi organi in organizacijami, ki so pomembni za položaj in razvoj slovenskega naroda ter slovenske narodne skupnosti v zamejstvu, naloga SR Slovenije. Kljub temu pa so bile od konca 70. let 20. st. kot posledica sklepov v Karadjordjevu nove raziskave na področju manjšinskih vprašanj v Italiji in Avstriji razen

redkih izjem opuščene. Tako je do osamosvojitve Slovenije izšlo le nekaj del, ki so se nanašala na položaj slovenske manjšine v Italiji in Avstriji, vendar pa so vsa temeljila na raziskavah, opravljenih do konca 70. let 20. st.

COMPARING THE SITUATIONS OF THE SLOVENE MINORITIES IN AUSTRIA AND ITALY AND HOW THEY WERE DEALT WITH BY HISTORIANS DURING THE PERIOD FROM THE END OF WORLD WAR I UNTIL THE 1970S IN SLOVENE HISTORIOGRAPHY

Matjaž KLEMENČIČ

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: matjaz.klemencic@siol.net

SUMMARY

Although Slovene minorities in Austria and Italy belong to those ethnic minorities that enjoy protection on the basis of international treaties, which ought to insure those minorities specific minority rights and protection, both countries continued their policies of nonsupport and even hindering of further development of both minorities. Nonfulfillment of international measures aimed to protect Slovene and other ethnic minorities attracted researchers who already, immediately after World War I, studied the problems of both minorities.

During the inter-war period, research on the situation of Slovenes in neighboring countries began. In 1925 the Minority Institute was established, although without professional researchers. During World War II, the Scientific Institute with the Executive Committee of the Liberation Front began to deal with border questions. Within this institute some of the future leading figures of minority research worked.

In regard to research on Slovene national minorities, the period after World War II could be divided into two parts. The first lasted until the mid-1950s, when the borders were not yet finally drawn; and the second, from the mid-1950s onward, when the Yugoslav state recognized international borders as they were drawn at international peace conferences, while at the same time stubbornly demanded fulfillment of signed treaties as far as minority protection was concerned. During this period, which lasted until the end of the 1970s, Yugoslav (Slovene) policy and politicians needed the results of scholarly research on contemporary situations of the Slovene minorities in Austria and Italy for their decision making in relations with these states and demands for minority protection.

In 1978, after joint meeting of the Presidencies of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and the Central Committee of the League of Communists of Yugoslavia, profound changes were made in Yugoslav policy towards the minority questions. Yugoslavia at that point renounced the burdening of good neighborly relations with neighboring states with demands for fulfillment of the internationally guaranteed rights for minorities. Until then scholars in communist Yugoslavia were able to research freely, although

the research was directed by the projects that were also financed. Scholars were at that time active within the projects at the Faculty of Arts in Ljubljana, Institute for Ethnic Studies in Ljubljana, Institute for Geography at the University of Ljubljana, and Institute for the Study of the History of the Workers Movement. Individual researchers of minority issues, most of them members of minorities, were at that time active also at Austrian and Italian universities. During that period, with the support of the Slovene, Italian, and Austrian states, the Slovene Scientific Institute in Klagenfurt/Celovec and Slovene Research institute in Trieste/Trst were also active.

Key words: Italy, Austria, Slovene minority, minority protection, assimilation, historiography

VIRI IN LITERATURA

- Avšič, J. (1946a):** Naš pervyj pohod v Slovenskuju venecijanskuju oblast'. Ljubljana, Naučnyj Institut, oddeljenje po izučevanju voprosa o granicah.
- Avšič, J. (1946b):** Naš prvi pohod v Beneško Slovenijo. Ljubljana, Znanstveni inštitut, oddelek za mejna vprašanja.
- Avšič, J. (1946c):** Our First March into the Venetian Slovenia. Ljubljana, Research Institute, Section for Frontier Question.
- Borba.** Beograd, Borba, 1922–.
- Carantanus [Rožič, V.] (1919):** Jugoslavija in njene meje. Del 1: Koroška. Ljubljana, Pisarna za zasedeno ozemlje.
- Carinthiacus [Erhatič, S.] (1925a):** Die Lage der Slovenen unter Österreich und jene der Deutschen im Königsreiche der Serben, Kroaten und Slovenen. Ljubljana, Institut für Minderheitenschutz.
- Carinthiacus [Erhatič, S.] (1925b):** Položaj Slovenaca pod Austrijom i položaj Nemaca u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Ljubljana, Manjšinski inštitut.
- Carinthiacus [Erhatič, S.] (1925c):** The Position of the Slovenes under Austria Compared with that of the German Minority in the Serb, Croat, Slovene Kingdom. Ljubljana, National Minorities Institute.
- Carinthiacus [Erhatič, S.] (1925d):** La situation des Slovenes sous l'Autriche et celle des Allemand dans la Royaume des Serbes, Croates et Slovenes. Lioubliana, Institut pour la defense des droits des minorites.
- Čermelj, L. (1927a):** The Position of the Yugoslav Minority in Italy. Ljubljana, Manjšinski inštitut.
- Čermelj, L. (1927b):** The position de la minorité yougoslave en Italie. Ljubljana, Manjšinski inštitut.
- Čermelj, L. (1931a):** Cerkevne razmere v Julijski krajini. Ljubljana, Manjšinski inštitut.

- Čermelj, L. (1931b):** L'Italie et la minorité Yougoslave. Ljubljana, Institut des minorités.
- Čermelj, L. (1931c):** Italy and the Yugoslavs within her Borders. Ljubljana, National minorities Institute.
- Čermelj, L. (1936):** Life-and-Death Struggle of a National Minority (the Yugoslavs in Italy). Ljubljana, Yugoslav Union of League of Nations Societies.
- Čermelj, L. (1938a):** La minorité slave en Italie (les Slovènes et Croates de la Marche Julienne). Ljubljana, Union Yougoslave des associations pour la société des nations association de Ljubljana.
- Čermelj, L. (1938b):** Slovenci in Hrvatje pod Italijo: demografska študija po povojni uradni statistiki. Ljubljana, "Nasta".
- Čermelj, L. (1938b):** Bilanca našega naroda za mejami. Ljubljana, "Nasta".
- Čermelj, L. (1945a):** Julijska Krajina, Beneška Slovenija in Zadrška pokrajina. Imenoslovje in političnoupravna razdelitev. Beograd, [s. n.].
- Čermelj, L. (1945b):** Slavjanskoe men'sinstvo v Italii. Slovencej i Horvaty v Julijskoj Krajne. Ljubljana, Tiskarna Ljudska Pravica.
- Čermelj, L. (1946a²):** La minorité slave en Italie: Les Slovenes et Croates de la Marche Julienne. [Ljubljana, s.n.].
- Čermelj, L. (1946b):** The Census in Trieste in 1910. According to the records of the Diet of Trieste and the Austrian Parliament. Beograd, Yugoslav Institute for International Affairs.
- Čermelj, L. (1946c):** Narodna prepis' 1910 goda v Trieste. Po oficial'nym protokolam mestnogo provincial'nogo sejma i avstrijskogo parlamenta. Belgrad, [s. n.].
- Čermelj, L. (1946d):** Recensement de 1910 `a Trieste. D'apres les proc`es-verbaux de laDDi`ete provinciale de Trieste et du Parlement autrichien. Belgrad, [s. n.].
- Čermelj, L. (1946e):** La Slovénie Vénitienne. Beograd, Institut yougoslave pour les question internationales.
- Čermelj, L. (1946f):** Venecianskaja Slovenija. Beograd, Jugoslavskij institut po medžunarodnym voprosom.
- Čermelj, L. (1946g):** Venetian Slovenia. Beograd, Yugoslav Institute for International Affairs.
- Čermelj, L. (1953a):** Slovenci pod Italijom. Beograd, Institut za medjunarodnu politiku i privredu.
- Čermelj, L. (1953b):** Slovenci u Zoni A Slobodne teritorije Trsta. Beograd, Institut za medjunarodnu politiku i privredu.
- Čermelj, L., Mihovilović, I., Peterin, S. (1954):** Italian genocide policy against the Slovenes and the Croats: A Selection of Documents. Beograd, Institute for International Politics and Economics.

- Čermelj, L. (1958):** Tržaško ozemlje ter Goriška in Videmska pokrajina. Po ljudskem štetju 4. novembra 1951 (s slovenskimi in italijanskimi krajevnimi imeni). Ljubljana, [s. n.].
- Čok, I. M. (1919):** Le pacte de Rome. L'Italie et sa morale. Paris, [s. n].
- DCM [Družba sv. Cirila in Metoda] (1936):** Naši obmejni problemi: referati na omladinskem narodno-obrambnem tečaju Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani. Ljubljana, Družba sv. Cirila in Metoda.
- Delo.** Ljubljana, Delo, 1959–.
- Dr. Moravski [Rožič, V.] (1919):** Slovenski Korotan. Celovec, Slovensko zgodovinsko društvo za Koroško.
- Grafenauer, B. (1945):** Koroški Slovenci v zgodovini. Ljubljana, Znanstveni institut pri predsedstvu SNOS.
- Grafenauer, B. (1946a):** Kanalska dolina: etnografski razvoj. Ljubljana, Znanstveni Institut, oddelek za mejna vprašanja.
- Grafenauer, B. (1946b):** Kanalskaja dolina: Etnografičeskoe razvitie. Ljubljana, Naučnyj Institut, Otdelenie po izučeniju voprosa o granicah.
- Grafenauer, B. (1946c):** Nacional'noe položenie v Karintii. Ljubljana, Naučnyj Institut, Otdelenie po izučeniju voprosa o granicah.
- Grafenaur, B. (1946d):** The Canal Valley: Ethnographical Development. Ljubljana, Research Institute, Section for Frontier.
- Grafenauer, B. (1946e):** Vallee de Kanal: Développement ethnographique. Ljubljana, Institut scientifique, Section pour les questions de frontières.
- Grafenauer, B. (1946f):** Le développement national des Slovènes de Carinthie. Ljubljana, L'Institut scientifique, section pour les questions de frontières.
- Grafenauer, B. (1946g):** The Ethnic Conditions in Carinthia. Ljubljana, Research Institute, Section for Frontier Questions.
- Grafenauer, B. (1946h):** Nacional'noe razvitie karintijskih Slovencev. Ljubljana, Naučnyj Institut.
- Grafenauer, B. (1946i):** The National Development of the Carinthian Slovenes. Ljubljana, Research Institute, Section for Frontier Questions.
- Grafenauer, B. (1946j):** La situation ethnique en Carinthie. Ljubljana, Institut scientifique, Section pour les questions de frontières.
- Grafenauer, B. (1947a):** Cartes sur la structure de la Carinthie Slovene. Beograd, Ministarstvo inostranih poslovar.
- Grafenauer, B. (1947b):** Maps Relating to the Ethnical Structure of Slovenian Carinthia. Beograd, Ministarstvo inostranih poslova.
- Gustinčič, D. (1945):** Trst ali problem razmejitve med Jugoslavijo in Italijo. Ljubljana, Tiskarna Ljudske Pravice.

- Gustinčič, D. (1946):** Trieste o il problema della demilitazione dei confini tra la Jugoslavia e l'Italia. Ljubljana, Istituto scientifico per questioni confinari.
- Ilešič, S. (1946a):** Le développement de la population de Trieste et de ses environs immédiats. Ljubljana, Publié Par L'institut Scientifique, Section Pour Les Questions de Frontières.
- Ilešič, S. (1946b):** Populjacionnoe razvitie Triesta i ego bližajših okrestnostej. Ljubljana, Naučnyj Institut, Otdelennje po Izyčeniju voprosa o granicah.
- Ilešič, S. (1946c):** The Population Development of Trieste and Its Near Environs. Ljubljana, Research Institute, Section For Frontier Questions.
- Klemenčič, V. (1978a):** Opredelitev in analiza nekaterih problemov koroških Slovencev za potrebe izboljšanja socialnega in gospodarskega položaja Koroških Slovencev. Ljubljana, RSS.
- Klemenčič, V. (1978b):** Problemi prebivalstva obmejnih dežel Julijske krajine in Furlanije v Italiji, Koroške in Štajerske v Avstriji ter županiji Vas in Zala na Madžarskem. Ljubljana, RSS.
- Klemenčič, V. (1979):** Popis prebivalstva posebne vrste 1976 v Avstriji. Ljubljana, RSS.
- Kos, M. (1946a):** Developpement historique de la frontière slovène occidentale. Ljubljana, Institut scientifique, section pour les questions de frontières.
- Kos, M. (1946b):** Historical development of the Slovene western frontier. Ljubljana, Research Institute.
- Kos, M. (1946c):** Istoričeskoe razvitie slovenskoj zapadnoj granicy. Ljubljana, Naučnyj institut, otdelenie po izučeniju voprosa o granicah.
- Kovačič, F. (1919):** La Styrie: Travaux Ethnographiques de la Section Territoriales de la Delegation Serbo-Croato-Slovene à la Conference de la Paix. Paris: [s. n.].
- La question du Prekmurje (1919):** La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. Paris, [s. n.].
- Melik, A. (1946a):** Trieste and Northern Yugoslavia. Ljubljana, Research Institute, Section For Frontier Questions.
- Melik, A. (1946b):** Trieste and the Litoral: A short Geographical Outline. Ljubljana, Research Institute, Section For Frontier Questions.
- Melik, A. (1946c):** Trieste et la Yougoslavie du Nord. Ljubljana: L'institut Scientifique, Section Pour Les Questions de Frontières.
- Melik, A. (1946d):** Trst in severna Jugoslavija. Ljubljana, Znanstveni inštitut, Oddelek za mejna vprašanja.
- Rejec, A. (1953a):** Al Kui Triesto? Ljubljana, INV.
- Rejec, A. (1953b):** Al qui Trieste? Ljubljana, INV.
- Rejec, A. (1953c):** Who Should Have Trieste? Ljubljana, INV.

- Rožič, V. (1925a):** Boj za Koroško. Spominska knjižica ob 5-letnici koroškega plebiscita. Ljubljana, "Jug"; Zadruga tiskarna.
- Rožič, V. (1925b):** Kako je v deželi, kjer ječe pod težkim jarmom sini Slave? Ljubljana, Jugoslovenska Matica.
- Sienčnik, L., Grafenauer, B. (1945):** Slovenska Koroška: seznam krajev in politično-upravna razdelitev. Ljubljana, Znanstveni inštitut.
- Škerl, F. (1945a):** Boj Primorcev za ljudsko oblast. Ljubljana, Znanstveni Institut pri Predsedstvu Snos-a.
- Škerl, F. (1945b):** La battaglia delle popolazioni del Litorale per il petere popolare. Ljubljana, St. J. Blasnika.
- Škerl, F. (1945c):** The Struggle of the Slovenes in the Littoral for the People's Authority. Ljubljana, Blaznik.
- Vilhar, P. [Prežihov Voranc] (1943):** O slovenskih mejah. [S.l.], Agitacijsko-propagandistična komisija pri Centralnem Komitetu Komunistične Partije Slovenije.
- Vivante, A. (1945a):** Adriatic irredentism. Ljubljana, Tiskarna Ljudske Pravice.
- Vivante, A. (1945b):** Adriatičeskij irredentizm. Ljubljana, Tiskarna Ljudske Pravice.
- Vivante, A. (1945c):** Irredentismo adriatico. Contributo alla discussione sui rapporti austro-italiani. Trieste, [s. n.].
- Zwitter, F. (1945):** The Liberation of the Yugoslav Littoral. London, United Committee of South Slavs.
- Zwitter, F. (1946):** Slovenačka Koroška. Beograd. Narodni univerzitet.
- Zwitter, F. (1947):** To Destroy Nazism or to Reward It? An Aspect of the Question of Slovene Carinthia. Beograd, Yugoslav Institute for International Affairs.
- Zwitter, F. (1948):** Documents of the Carinthian Question. Beograd, Ministry of Foreign Affairs of the FPRY.
-
- Barker, T. M. (1960):** The Slovenes of Carinthia: A National Minority Problem. New York - Washington, League of CSA.
- Čermelj, L. (1962):** Ob tržaškem procesu 1941. Spomini in beležke. Ljubljana, [s. n.].
- Čermelj, L. (1965):** Slovenci in Hrvati pod Italijo med obema vojnama. Ljubljana, Slovenska matica.
- Čermelj, L. (1969):** Spomini na moja tržaška leta. Ljubljana, Slovenska matica.
- Čermelj, L. (1972):** Med prvim in drugim tržaškim procesom. Ljubljana, Slovenska matica.
- Čermelj, L. (1974):** Sloveni e Croati in Italia tra le due guerre. Trieste, Editoriale Stampa Triestina.

- Domej, M. (1988–):** Koroška bibliografija. Koroški koledar. Celovec, Drava.
- Ferenc, T., Kacin-Wohinz, M., Zorn, T. (1974):** Slovenci v zamejstvu: pregled zgodovine, 1918–1945. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Grafenauer, B., Ude, L., Veselko, M. (ur.) (1946):** Koroški zbornik. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Grafenauer, D. (2009):** Življenje in delo Julija Felaherja in koroški Slovenci. Doktorska disertacija. Maribor, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta.
- Haas, H., Stuhlpfarrer, K. (1977):** Österreich und seine Slowenen. Wien, Löcker & Wögenstein.
- Jeri, J. (1961):** Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni: tri faze diplomatskega boja. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Jesih, B. (2004):** Slovenska narodna manjšina v Republiki Avstriji. Kratek prerez zgodovinskega razvoja in oznaka trenutnega položaja. V: Nečak, D., Jesih, B., Repe, B., Škrilec, K., Vodopivec, P. (ur.): Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju = Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert. Ljubljana, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 269–304.
- Kacin Wohinz, M. (1972):** Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918–1921. Maribor - Trst, Obzorja - Založništvo tržaškega tiska.
- Kacin Wohinz, M. (1977):** Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev: 1921–1928. Koper - Trst, Lipa - Založništvo tržaškega tiska.
- Kacin Wohinz, M., Pirjevec, J. (2000):** Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000. Zbirka Korenine. Ljubljana, Nova revija.
- Klemenčič, M. (2010):** Indigenous National/Ethnic Minorities in the Alps-Adriatic-Pannonian Region, 1921–1938. Razprave in gradivo, 62. Ljubljana, 8–49.
- Klemenčič, M., Klemenčič, V. (2006):** Prizadevanja koroških Slovencev za narodnostni obstoj po drugi svetovni vojni: izbrana poglavja. Celovec - Ljubljana - Dunaj, Mohorjeva založba.
- Klemenčič, M., Klemenčič, V. (2008):** The Endeavors of Carinthian Slovenes for Their Ethnic Survival with/against Austrian Governments after World war I: Selected Chapters. Celovec - Ljubljana - Dunaj, Mohorjeva založba.
- Klemenčič, M., Klemenčič, V. (2010):** Die Kärntner Slowenen und die Zweite Republik: zwischen Assimilierungsdruck und dem Einsatz für die Umsetzung der Minderheitenrechte. Klagenfurt/Celovec - Ljubljana/Laibach - Wien/Dunaj, Mohorjeva/Hermagoras.
- Klemenčič, V. (1972):** Karta in imenik slovenskih in nemških krajevnih imen = Kärnten. Landkarte und Ortschaftsverzeichnis mit slowenischen und deutschen Ortsnamen. Maribor, Obzorja.
- Kos, M., Čermelj, L., Grafenauer, B., Jeri, J., Kušelj, G. (1974a):** The Slovenes in Italy Yesterday and Today. Trst/Trieste, Založništvo tržaškega tiska/Editoriale stampa triestina.

- Kos, M., Čermelj, L., Grafenauer, B., Jeri, J., Kušelj, G. (1974b):** Slovenci v Italiji včeraj in danes. Trst, Založništvo tržaškega tiska.
- Lilek, E. (1935a):** Anklagen gegen die barbarischen Verfolgungen der Kroaten und Slowenen in Italien. Celje, samozaložba.
- Lilek, E. (1935b):** Barbarische Verfolgungen der Slovenen in Kärnten. Celje, Zvezna Tiskarna.
- Mačkovšek, J. (1911):** Statistika Slovencev. V: Niederle, L. (ur.): Slovanski svet: zemljepisna in statistična slika današnjega slovanstva. Ljubljana, "Omladina", 245–260.
- Malle, A. (ur.) (1975):** Die Slovenen in Kärnten: Gegenwärtige Probleme der Kärntner Slovenen/Slovinci na Koroškem: Sodobni problemi koroških Slovencev. Klagenfurt/Celovec, Rat der Kärntner Slovenen/Narodni svet koroških Slovencev - Zentralverband Slowenischer Organisationen in Kärnten/Zveza slovenskih organizacij.
- Malle, A. (1979):** Die slowenische Presse in Kärnten 1848–1900. Disertacije in razprave, 3. Klagenfurt, Slowenisches Wissenschaftliches Institut.
- Malle, A., Stergar, J. (1991):** Koroški Slovenci. V: Enciklopedija Slovenije, 5: Kari-Krei. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Moritsch, A. (1969):** Das nahe Triester Hinterland. Zur wirtschaftl. u. sozialen Entwicklung vom Beginn des 19. Jh. bis zur Gegenwart. Wien - Köln - Graz, Böhlau.
- Moritsch, A. (1997):** Karantanien - Ostarrichi: 1001 Mythos. Celovec - Ljubljana - Dunaj, Mohorjeva založba.
- Moritsch, A. (ur.) (2000):** Die Kärntner Slovenen 1900–2000: Bilanz des 20. Jahrhunderts. Celovec - Ljubljana - Dunaj, Mohorjeva založba.
- Nečak, D. (1982):** Volitve na Koroškem po drugi svetovni vojni. Ljubljana, Borec.
- Nečak, D. (1985):** Koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki (1945–1976). Osnutek za politično zgodovino. Ljubljana, Borec.
- Novak, B. C. (1970):** Trieste, 1941–1954: The Ethnic, Political, and Ideological Struggle. Chicago - London, The University of Chicago Press.
- Novak, B. C. (1975):** American Policy Toward Slovenes in Trieste. Toledo, University of Toledo.
- Novak, V., Zwitter, F. (ur.) (1945):** Oko Trsta. Beograd, Državni izdavački zavod Jugoslavije.
- Pavlovič, P. [Čermelj, L.] (ur.) (1935):** Naši onstran meje. Ljubljana, samozaložba.
- Pelikan, E. (2005):** Prerez življenja dr. Josipa Vilfana. V: Bajc, G. (ur.): Josip Vilfan: življenje in delo primorskega pravnika, narodnjaka in poslanca v rimskem parlamentu. Koper, Univerza na Primorskem, ZRS, Založba Annales - Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 11–18.
- Pleterski, J. (1965):** Narodna in politična zavest na Koroškem: narodna zavest in politična orientacija prebivalstva slovenske Koroške v letih 1848–1914. Ljubljana, Slovenska matica.

- Pleterski, J. (1966):** Vloga in pomen OF: Osvobodilna fronta slovenskega naroda in program Zedinjene Slovenije. Naši razgledi, 15, 9 (344). Ljubljana, 179.
- Pleterski, J., Ude, L., Zorn, T. (ur.) (1970):** Koroški plebiscit: razprave in članki. Ljubljana, Slovenska matica.
- Pleterski, J. (2000):** Avstrija in njeni Slovenci, 1945–1976. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Stergar, J. (1995):** Sedem desetletij ljubljanskega Inštituta za narodnostna vprašanja. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Stergar, J. (1998):** Identiteta in manjšina, zavest in odnosi z matico: Nekaj uvodnih tez na posvetu Sveta slovenskih organizacij v Gorici 24. 4. 1998. Koroški vestnik, 32, 1, 43–50.
- Stergar, J., Sturm, B. M., Stergar, N. (1984):** Izbor strokovne literature o koroških Slovencih. V: Liška, J., Brglez, F., Klemenčič, V., Stergar, J., Sturm, B. M., Žaucer, P. (ur.): Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes – Zbornik znanstvenih in strokovnih prispevkov. Ljubljana - Celovec, ČZDO Komunist - Drava, 300–318.
- Škerl, F. (2006):** Znanstveni inštitut. V: Štih, P. (ur.): Zwittrov zbornik: ob stoletnici rojstva zgodovinarja dr. Frana Zwittera (1905–1988). Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije - Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta.
- Ude, L. (1955):** Zgodovina slovenskega pouka na koroških ljudskih šolah. Ljubljana, [s. n.].
- Ude, L. (1976):** Koroško vprašanje. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Ur.l. RS (1991):** Ustava Republike Slovenije. Uradni list Republike Slovenije 1, 33. Ljubljana, 28. 12. 1991.
- Zorn, T. (1968):** Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani.
- Zorn, T. (1974a):** Kulturna avtonomija za koroške Slovence in nemška manjšina v Sloveniji med obema vojnama. Zgodovinski časopis, 28, 3–4, 347–366.
- Zorn, T. (1974b):** Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Zgodovinski časopis, 28, 1–2, 125–130.
- Zwitter, F. (1937):** Koroško vprašanje. Ljubljana, J. Blasnika Nasl.
- Zwitter, F. (1977):** Priprave Znanstvenega inštituta za reševanje mejnih vprašanj po vojni. V: Grafenauer, B. (ur.): Osvoboditev Slovenije: referati z znanstvenega posvetovanja v Ljubljani 22. in 23. decembra 1975. Ljubljana, Borec, 258–276.